

Landelijk Platform GGZ

Patiënten
federatie NPCF
samen de zorg beter maken

Programma 'Aandacht voor iedereen'

Kennisdossier 19

Zelfstandig wonen is meer dan een woning

(Langer) zelfstandig wonen door mensen met een beperking en ouderen

Utrecht, april 2017

Inhoudsopgave

Inleiding	pagina 3
1. Wat zijn relevante ontwikkelingen?	pagina 4
2. Wat zijn bevorderende/belemmerende omstandigheden?	pagina 5
3. Wat zijn de vijf rollen van de burgers?	pagina 6
4. Korte beschouwing over enkele aspecten	pagina 7
5. Aanbevelingen	pagina 9
Samenvatting	pagina 10
Bijlagen	pagina 11

Leeswijzer

Mensen met een beperking en ouderen willen graag zo zelfstandig mogelijk (blijven) wonen. De overheid stimuleert dit met haar beleid. In dit kennisdossier staan beschreven de achtergronden van die ontwikkeling en de bevorderende en belemmerende factoren. Vervolgens gaan we in op de verschillende rollen van de burgers en beschouwen we enkele dilemma's, zoals de eigen verantwoordelijkheid van mensen en het vraagstuk van privacy. We eindigen met ruim 20 aanbevelingen, zowel inhoudelijk als procesmatig voor adviesraden sociaal domein en belangenbehartigers.

Auteur

Henk Beltman, kennismakelaar 'Aandacht voor iedereen', in samenwerking met Anneke van der Vlist, beleidsmedewerker wonen van Ieder(in).

Eindredactie: Piet Kuhlmann, programmasecretaris 'Aandacht voor iedereen'

Aandacht voor iedereen

Het doel van het programma AVI is te bereiken dat in gemeenten een krachtige en bloeiende lokale participatiepraktijk ontstaat, die er voor zorgt dat het burger- en cliëntenperspectief in beleid en uitvoering een belangrijke rol speelt. Het programma is gericht op het toerusten van burgers en cliënten in die participatiepraktijk en het verder versterken van hun positie in het proces daar naartoe. Het gaat hierbij niet alleen om zorg en ondersteuning, maar om participatie in brede zin. Daarnaast is er aandacht voor de aansluiting tussen cure en care, 1e en 0e lijn, preventie en gezonde leefstijl. Het gaat bovendien om alle doelgroepen, dus ook jeugd. Eén onderdeel van het programma is het beschikbaar stellen van goede voorbeelden uit de praktijk waarmee Wmo-raden en lokale belangenbehartigers hun adviesrol beter kunnen vervullen als de gemeenten hun beleid ontwikkelen. De betreffende kennisdossiers worden verspreid via de communicatiekanalen van het programma en de websites van Aandacht voor iedereen. Meer informatie bij kennismakelaar Henk Beltman, henkbeltman@zorgbelang gelderland.nl en op de website www.aandachtvooriedereen.nl.

Zelfstandig wonen is meer dan een woning

Inleiding

Zowel mensen zelf als de overheid willen dat mensen langer zelfstandig thuis (blijven) wonen. Het gaat om ouderen die zo lang mogelijk in hun eigen huis blijven wonen, maar ook om mensen die in een instelling verbleven en nu in het kader van de vermaatschappelijking van de zorg (weer) in de samenleving gaan wonen. Denk aan mensen met een verstandelijke, zintuiglijke of psychische beperking en aan jongeren die uit jeugdzorginstellingen komen. Deze ontwikkeling naar meer zelfstandig thuis (gaan of blijven) wonen van kwetsbare burgers roept tal van vragen op.

Vraagstelling

De vraag die in dit dossier centraal staat luidt: onder welke voorwaarden (hoe) kunnen kwetsbare burgers langer zelfstandig (blijven) wonen? Zelfstandig wonen duiden wij hierbij breed. Het omvat meer dan alleen feitelijk in een huis wonen. Het gaat om leven in de maatschappij, als inwoner van een dorp of stad, om de inrichting van het eigen leven, om het deelnemen aan de samenleving en, indien nodig, om het verkrijgen van ondersteuning. De verantwoordelijkheid voor het realiseren van die voorwaarden ligt gedeeltelijk in de handen van mensen zelf, bijvoorbeeld door het onderhouden van sociale contacten en het tijdig aanpassen van de woning dan wel verhuizen naar een geschiktere woning. Daarnaast zijn er bevorderende of belemmerende factoren in de samenleving en in het beleid die deze trend positief of negatief kunnen beïnvloeden.

Doel

Het doel van dit kennisdossier is het geven van een handreiking aan adviesraden sociaal domein en lokale belangenbehartigers zodat zij hun mening kunnen vormen over langer zelfstandig wonen en daardoor beter in staat zijn mee te doen aan de discussie hierover op lokaal en regionaal niveau. De opbouw van het dossier is: (a) een overzicht van actuele relevante ontwikkelingen; (b) een schets van factoren die langer zelfstandig wonen bevorderen of belemmeren (c) een indruk van de rollen die burgers kunnen vervullen (d) een beschouwing over enkele belangrijke aspecten (e) aanbevelingen voor burgerorganisaties, adviesraden sociaal domein, etc.

Context

Langer zelfstandig wonen speelt zich af tegen een brede achtergrond van ingrijpende maatschappelijke ontwikkelingen. Denk aan begrippen als de doe-democratie en de participatiesamenleving, de gewenste integrale benadering van welzijn en zorg, de andere eisen die aan burgers worden gesteld en de implementatie van het VN-verdrag voor rechten van mensen met een beperking. Het onderwerp (langer) zelfstandig wonen is een belangrijk onderdeel van deze brede context.

Dit dossier richt zich vooral op het langer zelfstandig wonen van kwetsbare burgers zoals mensen met een psychische beperking, mensen met een licht verstandelijke beperking, kwetsbare ouderen en jongeren die uit jeugdzorginstellingen komen. De kernvraag gaat over de voorwaarden waaronder zij zelfstandig kunnen gaan (of blijven) wonen: wat hebben zij nodig hebben en wat kunnen zij zelf doen?

Wij concentreren ons op de mogelijkheden en beperkingen van het daadwerkelijk zelfstandig wonen in de lokale omstandigheden en in het gemeentelijk beleid. We besteden daarom geen of weinig aandacht aan: (a) het beleid op landelijk niveau en wat de rijksoverheid doet (b) de situatie en initiatieven van de beter gesitueerde ouderen (c) de algemene huisvestingsproblematiek (zoals de huurdersheffing).

1. Wat zijn relevante ontwikkelingen?

Er zijn drie ontwikkelingen die bevorderen dat ook kwetsbare burgers langer zelfstandig wonen: de wensen van kwetsbare burgers, de toenemende mondigheid van de burger en het overheidsbeleid.

a. De behoefte aan eigen regie

De behoefte om zelfstandig te wonen heeft veel te maken met de wens om de regie over het eigen leven te (blijven) voeren. Dat geldt voor iedere burger, ook de kwetsbare. Deze wens komt ook tot uitdrukking in het nieuwe concept 'positieve gezondheid': het vermogen zich aan te passen en eigen regie te voeren, in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen van het leven.

Wonen houdt meer in dan alleen een dak boven het hoofd. Volgens Anneke van der Vlist - beleidsmedewerker van Ieder(in) - biedt het mensen een eigen plek die van henzelf is en die zij zich eigen maken. De bewoner maakt op basis van zijn eigen leefstijl van een huis zijn 'thuis' en bepaalt bijvoorbeeld zelf wie er in komt. De inrichting van een huis, de mensen die er ontvangen worden: het maakt allemaal onderdeel uit van de eigen identiteit van de bewoner. En het is een uitvalsbasis voor activiteiten in de samenleving. Verhuizen kan daarom ingrijpend zijn, omdat men moet wennen aan de nieuwe omgeving en die zich eigen moet maken. Kortom, zelfstandig wonen heeft te maken met kiezen (zelf kiezen waar je woont en met wie), met gebruiken (je huis en buurt gebruiken) en voelen (je thuis en veilig voelen). Dat zijn als het ware criteria waaraan kan worden afgemeten of er sprake is van 'goed wonen'.

Om goed te kunnen wonen hebben mensen vaardigheden nodig. Bij jongeren en mensen met een verstandelijke beperking gaat het bijvoorbeeld om het doen van het huishouden, administratie voeren en contacten aangaan. Bij mensen met een psychische beperking om het beschikken over een goed vangnet op momenten dat regievoering even niet lukt. En mensen die gezond oud worden en over financiën beschikken, kunnen zich voorbereiden op het feit dat zij ouder worden, bijvoorbeeld door tijdig hun woning aan te passen (beugel plaatsen, zitje in een douche, etc.) of te verhuizen.

Van groot belang voor het langer zelfstandig kunnen wonen, zijn het opbouwen en onderhouden van een netwerk van sociale contacten. In het ideale geval vormen mensen gedurende hun leven als het ware een 'konvooi' van mensen die hen begeleiden op de weg naar het ouder worden. Mensen met een psychische beperking die uit een instelling komen, doen er daarom goed aan contacten te leggen met hun burens en vrijwilligerswerk te verrichten in de wijk. Integratie gaat niet vanzelf.

b. Burgers zetten wooninitiatieven op

De wens van burgers om het eigen leven zelf in te richten, komt ook tot uitdrukking in de toename van het aantal wooninitiatieven. Soms komen deze initiatieven voort uit onvrede over het zorg- en woonaanbod, maar ook de gevolgen van de krimp in sommige gebieden leiden tot creatieve wooninitiatieven. Voorbeelden zijn kleinschalige wooninitiatieven van ouderen, woon- en zorgwoningen van zorgcoöperaties en wooninitiatieven van ouders voor hun verstandelijk gehandicapte kinderen.

In breder perspectief ontstaan er steeds meer buurtcoöperaties waarbij mensen in een wijk elkaar onderlinge hulp bieden en ontmoetingen faciliteren. Deze activiteiten stimuleren de voorwaarden voor (langer) zelfstandig wonen. Ook willen burgers meer betrokken worden en meedenken met het beleid van gemeenten, bijvoorbeeld via burgerpanels of in wijken. In de Wmo, de Jeugdwet en de Participatiewet is participatie al een vanzelfsprekend onderwerp, in de nieuwe Omgevingswet is het een van de uitgangspunten. Als gevolg van deze democratisering zullen gemeenten beleid op het gebied van het sociaal en fysiek domein – en dus ook wonen - meer in samenspraak met de burgers gaan vormgeven.

c. Overheidsbeleid

De overheid is voorstander van het langer zelfstandig wonen van mensen met een lichte hulpvraag. Naast het willen realiseren van de wensen van kwetsbare burgers, spelen ook de kosten van de (intramurale) zorg een grote rol. Om te voorkomen dat de kosten verder oplopen en te zorgen dat de zorg betaalbaar blijft, wordt de toegang tot instellingen als verpleeghuizen en instellingen voor verstandelijk gehandicapten geleidelijk aan beperkt tot mensen met zwaardere of intensievere zorgvraag.

Deze ontwikkeling geldt ook voor ouderen die met huishoudelijke hulp of aanpassingen langer in hun eigen huis kunnen blijven wonen. En voor mensen met een lichte psychische beperking die vanuit een instelling naar een vorm van (begeleid) zelfstandig wonen gaan. Het aantal woningzoekenden op de woningmarkt en vooral de behoefte aan betaalbare huurwoningen nemen daardoor sterk toe.

En daarmee de discussie over de voorwaarden waaronder al deze mensen zelfstandig gaan of blijven wonen, niet alleen in de huisvesting zelf maar ook ten aanzien van eventueel benodigde ondersteuning, sociale contacten en dagbesteding (sociaal domein).

2. Wat zijn bevorderende / belemmerende omstandigheden?

Er zijn ten minste drie belangrijke factoren die bevorderend/belemmerend kunnen werken op het langer zelfstandig wonen van kwetsbare mensen. Wij lopen ze achtereenvolgens langs.

a. Technische hulpmiddelen

Er is een toename van technische hulpmiddelen die de mogelijkheden om feitelijk zelfstandig te wonen hebben vergroot, in het bijzonder voor ouderen, mensen met een lichamelijke beperking en mensen met een verstandelijke beperking. Denk aan ontwikkelingen als zorgbestendige woningen, domotica (thuisautomatisering als bewegingssensoren) en eenvoudige bouwkundige aanpassingen van bestaande woningen (drempelvrij maken van een woning, aanpassingen in de badkamer zoals een verhoog toilet, een onderhoudsvrije tuin). Voor verstandelijk gehandicapte mensen die zelfstandig wonen kan een hulpmiddel als Digizorg (beeldtelefoon) een goed hulpmiddel zijn. Wel is het zo dat de (financiële) bereikbaarheid van deze middelen vaak nog beperkt is.

b. Maatschappelijke omstandigheden

In de sociale en fysieke infrastructuur zijn er basisvoorwaarden waaraan voldaan moet worden, willen mensen met plezier zelfstandig kunnen leven. Vooral gaat het om een zinvolle daginvulling, een goede woning en een veilige, groene en toegankelijke leefomgeving (met mobiliteitsvoorzieningen en het welkom zijn bij verenigingen).

Bij de fysieke omgeving moeten er voldoende geschikte woningen zijn waarin mensen met hulpvragen ouder kunnen worden, en wel in een veilige, groene en vriendelijke leefomgeving. Als de wijk verpaupert, er criminaliteit heerst en burens weinig contacten hebben, is het niet aangenaam om in die buurt zelfstandig te wonen.

Bij de sociale omgeving gaat het erom dat mensen hun leven als zinvol ervaren doordat zij voldoende betekenisvolle sociale contacten hebben. In het oude verzorgingshuis hadden mensen soms meer vanzelfsprekende sociale contacten door bijvoorbeeld de activiteiten die in het huis georganiseerd werden. Als ze langer zelfstandig wonen zullen ouderen zelf meer het initiatief moeten nemen en moet er laagdrempelig aanbod voor activiteiten en ontmoeting in de buurt zijn.

c. Beleid van de gemeente

Gemeenten dragen een grote verantwoordelijkheid voor het mogelijk maken dat mensen langer zelfstandig kunnen wonen. Zelfstandig wonen bestaat immers uit meer dan alleen een goede woning. Het omvat ook: de betaalbaarheid van de woning - toegankelijkheid en veiligheid van de omgeving - ondersteuning (in administratie of huishoudelijke hulp) en geïntegreerd zijn in de buurt.

Op sociaal terrein gaat om het versterken van de zelfredzaamheid en participatie van kwetsbare burgers. Bijvoorbeeld door middel van de instrumenten van de Wmo, zoals het persoonlijk ondersteuningsplan, maatwerk in ondersteuning, verlichten van de last van mantelzorgers en het versterken van de leefbaarheid en sociale cohesie van een wijk.

Een flexibel ondersteuningsnetwerk is bijvoorbeeld belangrijk voor mensen met een psychische zorgvraag die zelfstandig gaan wonen. De toename van het aantal 'verwarde personen' benadrukt het belang van een integraal beleid en een ondersteuningsnetwerk dat voor basale zorg en veiligheid zorgt.

Op fysiek terrein gaat het onder meer om de nieuwe Omgevingswet die per 1 januari 2019 alle wetten en regels op het gebied van de leefomgeving vereenvoudigt en bundelt. De wet gaat uit van minder regels en meer betrokkenheid van burgers bij de ruimtelijke inrichting van het land. Gemeenten dienen hun plannen voor de fysieke leefomgeving uiteen te zetten in een omgevingsvisie en te zorgen voor een brede participatie vanuit de bevolking. De gemeente heeft onder meer het instrument van de Omgevingsvisie, een samenhangend, strategisch plan voor de leefomgeving. De wet gaat uit van een gebiedsgerichte aanpak en een integrale en samenhangende benadering van de fysieke leefomgeving. Het uiteindelijke doel van de wet is een veilige woonomgeving, levensloopbestendig, waarin bewoners langer zelfstandig kunnen worden en die de sociale cohesie bevordert, met voldoende, goede, bereikbare en beschikbare voorzieningen. Hier liggen kansen om vanuit het sociaal domein invloed uit te oefenen op de Omgevingswet. Gemeenten zijn al bezig met de voorbereidingen.

In het ideale geval is er een integrale aanpak van het fysieke en sociale domein. Dat wil zeggen dat de gemeente het initiatief neemt tot een woon- en zorgvisie waarin visie en beleid wordt geformuleerd over onderwerpen als het aantal aangepaste of levensloopbestendige woningen, de leefbaarheid van een wijk, de ondersteuningsbehoeften van de inwoners. Voorwaarde voor een integrale visie is samenwerking van gemeenten met woningcorporaties, belangenbehartigers, instellingen en verzekeraars. In zo'n integrale woonzorgvisie moet niet alleen ruimte zijn voor grote, gevestigde partijen, maar ook voor burgerinitiatieven, kleinschalige woonvormen etc. Bovendien dient de gemeentelijke organisatie ontschot te zijn, dat wil zeggen dat de afdelingen wonen en zorg en welzijn nauw samenwerken. Het risico bestaat wel dat de ruimtelijke ordening het primaat krijgt in de Omgevingswet.

3. Wat zijn de vijf rollen van de burgers?

De burger kan in verschillende rollen betrokken zijn bij of actief zijn op het gebied van langer zelfstandig wonen. Hij kan namelijk zijn: een inwoner die zonder veel problemen leeft in een wijk, een cliënt die gebruik maakt van diensten op het gebied van zorg en welzijn, een sociaal actieve burger die initiatieven onderneemt, een belangenbehartiger die voor specifieke belangen opkomt en een bij het beleid betrokken burger. De rollen sluiten elkaar niet uit en sommige burgers vervullen meerdere rollen, maar een typering kan bijdragen aan een beter begrip van de plaats van de burger op het gebied van langer zelfstandig wonen.

1. De burger als inwoner

De meeste mensen zijn 'gewoon' inwoner van een wijk. Zonder problemen leven zij, in de zin van werken, vrije tijd, sociale activiteiten etc. Er is bij hen geen sprake van specifieke vragen om ondersteuning waarvoor zij bij de gemeente aankloppen. De drieslag van eigen houding, leefomstandigheden en beleid van de gemeenten is uiteraard voor hen van belang, maar veelal redden zij zichzelf. Bewust leven is hierbij wel van belang: tijdig nadenken over woonwensen, onderhouden van sociale netwerken (die bijvoorbeeld bij verhuizingen los raken), zelf de woning aanpassen en gebruik maken van e-health en andere technische hulpmiddelen. Jongeren die uit een instelling komen, kunnen zich tijdig voorbereiden op het leven in de samenleving, bijvoorbeeld door een opleiding te volgen, een baan te zoeken of vaardigheden (administratie voeren, contacten leggen) op te doen.

2. De burger als cliënt

Bij een cliënt gaat het om iemand met een hulpvraag, bijvoorbeeld bij de huishouding, persoonlijke verzorging of begeleiding in de samenleving. Denk aan ouderen met geheugenproblemen en of fysieke beperkingen, mensen met een lichamelijke beperking die hulp nodig hebben bij hun huishouden en persoonlijke verzorging, jongeren die uit een jeugdzorginstelling komen of mensen met een psychische of verstandelijke beperking die zelfstandig gaan wonen.

Deze burgers hebben meer behoefte aan al dan niet tijdelijke ondersteuning door de gemeente, bijvoorbeeld bij het vinden van een passende woning, ondersteuning bij woningaanpassingen, begeleiding naar participatie of werk en het faciliteren van ontmoetingscentra. Voor hen is het beleid van de gemeente van groot belang, dus is het wenselijk dat zij hun stem bij de gemeente laten horen door mee te doen in adviesraden, cliëntenraden of andere vormen van participatie. Daarnaast kunnen zij eigen initiatieven opzetten om van cliënt naar burger te kunnen groeien, zoals zelfregiecentra die een bundeling van activiteiten door de doelgroep ten behoeve van de samenleving omvatten.

3. De burger als initiatiefnemer

In deze rol gaat het om sociaal actieve burgers die door hun activiteiten in de wijk langer zelfstandig wonen mogelijk maken of zelf initiatieven opzetten over zelfstandig wonen. Denk aan studenten die samenwonen met ouderen en hen helpen met diverse diensten waardoor zij zelfstandig kunnen blijven wonen. Of aan inwoners van een wijk die als maatje optreden voor mensen die uit het (psychiatrisch) ziekenhuis komen en weer hun plek moeten vinden in de samenleving.

Op meer organisatorisch niveau gaat het om wooninitiatieven van ouderen, of van ouders van kinderen met een beperking, om zorgcoöperaties, buurtcoöperaties en allerlei andere vormen waarin mensen hun eigen verantwoordelijkheid nemen en zelf voorzieningen oprichten. Soms gaat het om zorgwoningen, in andere gevallen om het vergroten van de leefbaarheid van een wijk, en elders om burenhulp.

4. De burger als belangenbehartiger

Een belangenbehartiger is iemand die opkomt voor de specifieke belangen van een bepaalde kwetsbare groep cliënten, bijvoorbeeld ouderen of mensen met een verstandelijke beperking. De verschillende wetten in het sociaal domein verplichten de gemeente om cliënten of hun vertegenwoordigers te betrekken bij het beleid en de uitvoering. Ook in de Woningwet is de betrokkenheid van huurders bij het beleid vastgelegd, in de vorm van deelname aan de prestatieafspraken tussen woningcorporaties, gemeenten en huurdersorganisaties.

De belangenbehartiging kan globaal op twee manieren. Op de eerste plaats door rechtstreeks de specifieke wensen van een bepaalde groep (zoals mensen met een psychische beperking) onder de aandacht te brengen van de gemeente. Op de tweede plaats door vanuit het perspectief van die groep in het algemeen beleid van de gemeente mee te denken. Voorbeelden: mensen met een lichamelijke beperking denken mee over de fysieke toegankelijkheid van terreinen en gebouwen; mensen met een verstandelijke beperking letten op de begrijpelijkheid van overheidsstukken; ouderen letten op de mogelijkheden van huistechnologie.

5. De burger als meedenker

De meedenker is een burger die zich betrokken voelt bij de samenleving en met zijn kennis een bijdrage wil leveren aan het gemeentelijk beleid. Een voorbeeld is de adviesraad sociaal domein, gevormd door burgers die de gemeente adviseren over voorgenomen beleid op het gebied van het sociaal domein. Als gevolg van de decentralisaties op het sociaal en fysiek domein neemt de behoefte bij zowel de burgers zelf als de gemeente toe om burgers op allerlei manieren en in allerlei fasen te betrekken bij het beleid. Er wordt daarom volop geëxperimenteerd met nieuwe vormen van participatie, zoals burgertop, burgeraudit, G1000, wijkdemocratie etc. Wel bestaat het risico, bijvoorbeeld in de Omgevingswet, dat te veel kennis en inzet van burgers wordt verondersteld en dat minder mondige burgers op achterstand worden gesteld ten opzichte van de 'beroepsparticipanten' van georganiseerde burgers.

4. Korte beschouwing over enkele aspecten

Bij de discussies over het langer zelfstandig wonen spelen een paar aspecten die wij hier kort uitlichten voor nadere doordenking door de lezer. Het zijn aspecten met meerdere kanten, een definitief oordeel is moeilijk te geven.

a. Dilemma hulp versus privacy

In het leven van alledag is er soms sprake van het dilemma van hulp versus privacy. Hulp wordt steeds meer in een vroegtijdig stadium en meer integraal gegeven. Enerzijds bieden het vroeg 'achter de voordeur' komen bij mensen en een gecombineerde aanpak door verschillende soorten hulpverleners meer mogelijkheden voor effectieve hulpverlening. Zeker voor mensen met problemen op meerdere levensgebieden (psychische gesteldheid, relaties, financiën, huisvesting) en voor zorgmijders kan dat het geval zijn.

Anderzijds hebben mensen recht op het leiden van hun eigen leven en op privacy. Soms hebben zij bijvoorbeeld geen behoefte aan veel sociale contacten. Voor hen werken de opgewekte programma's van professionals tegen eenzaamheid niet, onder meer omdat zij niet als eenzaam betiteld willen worden of zich niet eenzaam voelen. Verder dreigt de privacy aangetast te worden doordat professionals van wijkteams persoonlijke gegevens van burgers onder elkaar verspreiden en met elkaar bespreken.

Kortom, waar liggen de grenzen tussen gewenste privacy en noodzakelijke hulp en wie definieert die grenzen? Er is geen eensluidende oplossing voor dit dilemma. Er als burger en professionals van bewust zijn, is wel belangrijk, evenals het blijven op zoek gaan naar oplossingen.

b. Dilemma eigen verantwoordelijkheid versus verantwoordelijkheid van de samenleving

In het overheidsbeleid wordt steeds meer een beroep gedaan op de eigen verantwoordelijkheid en de eigen kracht van mensen en hun netwerk. Burgers krijgen bijvoorbeeld pas een maatwerkvoorziening als algemene voorzieningen niet passend zijn. Zij worden geacht zo lang mogelijk zelfstandig te (blijven) wonen. Daarnaast worden de eigen bijdragen voor voorzieningen verhoogd. Er zijn echter ook opvattingen dat hierdoor de solidariteit met de zwakkeren in de samenleving wordt aangetast. Het is de vraag waar de verantwoordelijkheid van de burger eindigt en die van de samenleving begint. Bijvoorbeeld ouders van een gehandicapt kind hebben te maken met allerlei extra kosten. Moeten zij die allemaal zelf betalen? Enerzijds is er dus de trend, zoals beschreven, dat de verzorgingsstaat niet meer alle verantwoordelijkheid en kosten op zich neemt. Anderzijds is het de vraag of bijvoorbeeld het geboren worden van een kind met een beperking en het verzorgen daarvan uitsluitend de verantwoordelijkheid van de ouders is.

Uiteindelijk gaat het hier over het dilemma van de verantwoordelijkheid van de burger en die van de samenleving, over politieke keuzes rond zelfbeschikking en solidariteit en over prioriteiten in politieke doelen en uitgaven. Gemeenten kunnen hierin verschillende keuzes maken op basis van het lokale politieke krachtenspel.

c. Integratie van mensen met een psychische beperking

De overheid voert een beleid waarbij mensen met een lichtere zorgvraag meer in de samenleving leven. Hiervoor wordt een begrip als 'vermaatschappelijking' gebruikt. Dit vraagstuk heeft twee kanten. Enerzijds de kant van de samenleving die los van vooroordelen en met faciliteiten de betreffende burger toelaat. Anderzijds de kant van de burger die zich als een 'goed burger' gedraagt en eraan bijdraagt.

Aan de ene kant kan de gemeente de voorwaarden voor zelfstandig wonen sterk bevorderen: voldoende kleinschalige huurwoningen realiseren, een gezonde financiële situatie bevorderen, een passend ondersteuningspakket bieden. Aan de andere kant kunnen de betreffende burgers zelf een actieve bijdrage aan de samenleving leveren en daardoor het stigma van minder capabel verkleinen en hun acceptatie en deelname vergroten. Denk aan het verrichten van vrijwilligerswerk in en voor de buurt, individueel of in de vorm van een burgerinitiatief als een zelfregiecentrum, of door burens uit te nodigen voor een kopje koffie etc.

d. Burgerinitiatieven

Het aantal burgerinitiatieven op het gebied van langer zelfstandig wonen neemt sterk toe. Er zijn initiatieven die, vanuit de zorg voor kwetsbare ouderen, beginnen met diensten als vervoer, klussen in huis, maaltijden of een ontmoetingsplek en zich geleidelijk uitbreiden naar intensievere zorg, van zorgcoördinatie, persoonlijke verzorging en dagopvang tot en met zorgwoningen. Ook ouders beginnen steeds meer voorzieningen voor hun gehandicapt kind opdat zij de regie houden over het leven van hun kind en de geboden zorg. Het is niet altijd gemakkelijk dergelijke voorzieningen te realiseren. Denk aan de samenhang tussen de initiatiefnemers onderling, het werven van financiën (zorg in natura, persoonsgebonden budget, fondsen), het vinden van een lokatie, de samenwerking met de gemeente en de woningcorporatie en het vinden van een passende zorgaanbieder.

Bij de ontwikkeling van dergelijke burgerinitiatieven spelen twee vragen. In de eerste plaats hoe de initiatiefnemers zelf het project ontwikkelen. In de tweede plaats de houding van de gemeente en instellingen. Voor de ontwikkeling van een project zijn nodig: een kern van krachtige initiatiefnemers; draagvlak onder een bredere bevolking (of de groep ouders van een gehandicapt kind), kennis van bestuurlijke verhoudingen en financiën. Burgerinitiatieven werken daar op hun eigen manier aan. Wel is het zo dat de meeste initiatieven gedragen worden door hoger opgeleide, rijkere burgers. Zij zijn in ieder geval vaak de voortrekkers.

In de tweede plaats moeten de verhoudingen tussen deze burgerinitiatieven enerzijds en de gemeente en de welzijns- en zorginstellingen anderzijds vaak nog vorm krijgen. Gemeenten hebben soms moeite om de controle los te laten en de verantwoordelijkheid over te laten aan burgers. Instellingen zien dergelijke initiatieven van burgers soms als concurrentie en hebben het gevoel dat zij het zelf beter kunnen. Gemeenten kunnen initiatieven op tal van manieren ondersteunen, bijvoorbeeld door een flexibele interpretatie van regels, het toekennen van een startsubsidie en het leggen van verbindingen met andere partijen en, bovenal, door initiatieven van burgers serieus te nemen.

5. Aanbevelingen

De burger kan in zijn verschillende rollen, maar vooral als belangenbehartiger of als lid van een adviesraad, het volgende aanbevelen aan de gemeente:

a. stimuleren van zeggenschap van burgers

1. Zodanig toerusten van burgers dat zij de regie over het eigen leven kunnen voeren (met ondersteuning op gebieden als zelf keuzes maken, beheer van financiën, ontwikkelen van een relatienetwerk, verbeteren van geletterdheid, etc.)
2. Burgers zodanig faciliteren dat zij in hun diverse rollen (inwoner, cliënt, initiatiefnemer, belangenbehartiger of meedenker) invloed kunnen uitoefenen op het beleid rond zelfstandig wonen.
3. Ruimte laten aan en stimuleren van burgerinitiatieven voor nieuwe woonconcepten en –initiatieven.
4. Burgers stimuleren tijdig na te denken over langer zelfstandig wonen en de randvoorwaarden die daarvoor nodig zijn.
5. Burgers stimuleren om betrokken te zijn bij hun wijk, zowel in beleid (wijkplatform, wijkbudget, buurtcontracten) als in de praktijk (vrijwilligerswerk, maatjesprojecten).
6. Door het faciliteren van burgerinitiatieven investeren in de onderlinge contacten van burgers in een wijk.
7. Diverse vormen van participatie gebruiken om de minder mondige burger te betrekken (ontmoetingen, themapanelen, inloopsessies).

b. stellen van prioriteiten in het beleid

8. Opnemen van het onderwerp 'zelfstandig wonen' in het keukentafelgesprek (onder meer brandveiligheid, gebruik van traplift, integratie in de buurt, toegankelijkheid openbare ruimte).
9. Opstellen van een integrale woon- en zorgvisie waarin een toekomstvisie en maatregelen staan om langer zelfstandig wonen van kwetsbare burgers mogelijk te maken.
10. Prioriteit geven aan het bouwen van betaalbare sociale huurwoningen en daarover prestatieafspraken maken met woningbouwcorporaties.
11. Nauw samenwerken met zorgverzekeraars en woningcorporaties.

12. Sociale wijkteams zodanig aansturen dat zij een flexibel, passend en daadkrachtig ondersteuningsnetwerk bieden zodat kwetsbare burgers langer zelfstandig kunnen wonen.
13. Ervoor zorgen dat de wijkteams zich aan de privacywetgeving houden.
14. Voeren van een mantelzorgvriendelijk beleid (bijvoorbeeld faciliteren van mantelzorgwoningen).

Een belangenbehartigingsorganisatie, adviesraad of cliëntenraad kan zelf de volgende initiatieven ondernemen om zelfstandig wonen te bevorderen:

15. Gebruik de hierboven genoemde aanbevelingen in het gesprek met de gemeente.
16. Gebruik het VN-verdrag voor rechten van mensen met een beperking als middel om integratie te bevorderen (zoals het opstellen van een lokale inclusie agenda).
17. Denk mee met de gemeente en de woningcorporaties over de prestatieafspraken voor corporaties over betaalbare huurwoningen. En geef input over wonen en zorg aan huurdersorganisaties die aan tafel zitten.
18. Voer een wijkschouw uit (doorlopen van een wijk en inventariseren van knelpunten).
19. Neem het initiatief voor het opstellen van een wijk- of dorpsagenda.
20. Bevorder dat de gemeente haar woon- en zorgvisie samen met burgers opstelt.
21. Stimuleer verschillende vormen van betrokkenheid van burgers bij het beleid rond zelfstandig wonen.
22. Werk samen als adviesraden sociaal domein, huurdersorganisaties, woonadviescommissies en gehandicaptenplatforms, etc.
23. Denk mee met de omgevingsvisie die gemeenten in het kader van de Omgevingswet opstellen.

Samenvatting

In dit kennisdossier worden actuele ontwikkelingen rond (langer) zelfstandig wonen door kwetsbare burgers beschreven en aanbevelingen gegeven voor gemeenten, belangenbehartigers en adviesraden.

Uitgangspunt is dat de meeste burgers, ook de kwetsbaren onder hen, zoveel mogelijk en zo lang mogelijk zelfstandig willen wonen. Maatschappelijke, politieke en technologische ontwikkelingen ondersteunen deze trend. Er is een brede maatschappelijke discussie gaande over de voorwaarden waaronder dat (langer) zelfstandig wonen mogelijk is, zowel bij de mensen zelf, in de maatschappelijke omstandigheden als in het gemeentelijk beleid.

Belangrijk is een integrale benadering van het sociale en fysieke domein door de gemeente, bijvoorbeeld in de vorm van een woon- en zorgvisie. De burger zelf kan zich in verschillende denkbare rollen – als inwoner, cliënt, initiatiefnemer, belangenbehartiger, meedenker – tot deze ontwikkelingen verhouden. Er zijn ook enkele dilemma's bij het langer zelfstandig wonen, bijvoorbeeld rond hulp versus privacy en de grenzen van participatie.

Het dossier wordt afgesloten met aanbevelingen voor gemeenten, adviesraden en belangenbehartigers om het beleid en de praktijk van zelfstandig wonen verder te ontwikkelen.

Bijlagen

1. Verder lezen

- factsheet overheid over de Omgevingswet
<https://www.omgevingswetportaal.nl/documenten/brochures/2014/06/informatiebladen/informatieblad-omgevingswet-in-het-kort>
- handreiking over opkomen voor woonbelangen van mensen met een beperking
http://goedwonenvooriedereen.nl/wp-content/uploads/2015/10/Handreiking-Wonen-voor-iedereen-webversie-augustus_2016_def.pdf
- initiatief van ANBO en D66 over projecten gemeenschappelijk wonen
<https://www.anbo.nl/belangenbehartiging/wonen/nieuws/opinie-anbo-en-d66-meer-woonvormen-en-meer-samenwerking>
- kennisprogramma langer zelfstandig thuis wonen (movisie, platform 31, aedes)
<http://www.platform31.nl/wat-we-doen/overige-projecten/samenwerkingsverbanden/langer-thuis>
- Reader K2 Next Generation over de Omgevingswet
http://www.k2next.nl/_data/Relatie_Omgevingswet_en_Sociaal_domein.pdf
- VNG over langer zelfstandig wonen
http://gemeentenvandetoekomst.nl/infodragercmspublicaties/151029164113_108-019-checklist_langerzelfstandigwonen_wt03.pdf
- website over goed wonen
www.goedwonenvooriedereen.nl.
- website over wooninitiatieven
<http://www.woonzelf.nl/landelijk-steunpunt-wonen.shtml>
- website over wooninitiatief van burgers in de gemeente Montfoort
<http://www.monfortwonen.nl/>
- website van zorgcoöperatie Austerlitz Zorgt
<https://www.austerlitzzorgt.nl/>

Bijlage 2: aanjaagteam langer zelfstandig wonen

In de discussie over de omstandigheden waaronder langer zelfstandig wonen mogelijk is, zijn de aanbevelingen van het 'anjaagteam langer zelfstandig wonen' interessant.

- (1) meer bewustwording bij mensen zelf is gewenst om zich voor te bereiden om langer thuis te kunnen wonen;
- (2) een sterke regierol bij gemeenten, bijvoorbeeld door meer afstemming tussen wonen en zorg, nieuwe woonconcepten, meer oog voor inrichting van wijken en het creëren van ontmoetingsplekken (bijvoorbeeld een maatschappelijke functie voor een leegstromend verzorgingstehuis);
- (3) bouwen van voldoende geschikte woningen in samenwerking tussen gemeenten en woningcorporaties.

In haar reactie legt het kabinet de verantwoordelijkheid voor langer zelfstandig wonen bij de decentrale partijen. Gemeenten, woningcorporaties en huurders maken afspraken over voldoende betaalbare en beschikbare woningen; er is afstemming tussen gemeenten en zorgkantoren over de opgave rond wonen en zorg; gemeenten zijn vrij om een zorgvisie (gezamenlijke, langjarige strategie en uitvoeringsagenda) op te stellen. Op die wijzen kunnen de beoogde doelstellingen worden bereikt, namelijk een samenhangende aanpak van wonen, zorg en welzijn die ingaat op de ontwikkeling van vraag en aanbod rondom geschikte intra- en extramurale woonvormen, passende zorg en ondersteuning, alsook een woonomgeving die is toegerust op een toenemend aantal kwetsbare mensen. Vanuit het rijk komt er een ondersteuningsprogramma waarin de vraag centraal staat wat nodig is om te komen tot een langjarige, integrale visie en uitvoeringsagenda op het gebied van wonen en zorg.

<https://www.rijksoverheid.nl/...reactie...rapport.../kamerbrief-met-reactie-op-rapport-v>.

Bijlage 3. Actieplan goed wonen voor iedereen, dus ook voor mensen met een beperking

1. Geef mensen met een beperking of aandoening meer zeggenschap over hun woonsituatie.
2. Zorg voor voldoende geschikte woningen: toegankelijke woningen, beschermde woonvormen en woningen met zorgsteunpunt.
3. Verbeter de toegankelijkheid van buitenruimtes zoals balkons en tuinen.
4. Steun en faciliteer groepen burgers die zelf wooninitiatieven ontwikkelen.
5. Zorg voor heldere procedures en goede communicatie rond woningaanpassingen.
6. Schenk aandacht aan brandveiligheid in de thuissituatie.
7. Versterk de inspraak van cliënten in regionaal en lokaal woonbeleid.
8. Ondersteun zelfstandig wonen en voer een mantelzorgvriendelijk woonbeleid.
9. Maak en houd woningen betaalbaar.
10. Faciliteer ontmoetingsmogelijkheden in het wonen.

<http://goedwonenvooriedereen.nl/voor-belangenbehartigers/actieplan>